

4

ErfgoedBrief Breda

 Beschermd monument

2

Het **barakken**complex
Sint-Catharinadal

8

 Breda stad van de
Nassaus

11

Bewaarnummer

Johan Hendriks Breda zet zich in de markt als een stad waar het gezellig winkelen is in een aangename cultuurhistorische omgeving. Dat is mooi. Tegelijkertijd is het historische karakter van de stad kwetsbaar. Moderne ontwikkelingen vragen immers ook aan de stad om daarin mee te gaan.

Dat is niets nieuws, want Breda heeft dat altijd al gedaan. Maar soms kunnen de eisen van de moderne tijd iets te rigoureuus zijn voor de beleving van het historische karakter. Het is dan de overheid die voor het evenwicht zorg draagt. Daartoe hebben we twee instrumenten: het beschermde stads- en dorpsgezicht en de mogelijkheid tot aanwijzing van een monument. Beide instrumenten kunnen zowel door het rijk als door de gemeente worden ingezet. In dit nummer van de ErfgoedBrief Breda geven we aan hoe de spelregels hiervoor in elkaar zitten, hoe panden worden aangewezen en welke rol u daarbij kunt spelen. Het is een misvatting dat een eenmaal aangewezen monument nooit meer veranderd mag worden. Integendeel, ook het monument moet leefbaar blijven. Wel is het zo dat de erkende monumentale waarden niet ongezien verloren mogen gaan. Vandaar dat er spelregels zijn om een erkend monument te wijzigen. Hoe dat gaat en welke vergunningen daarvoor nodig zijn en welke subsidies u daarbij kunnen helpen, vindt u allemaal in deze ErfgoedBrief. Alleen al om deze reden is dit een nummer om goed te bewaren!

Een andere rede is de presentatie van het onderzoek dat door Xander Alma is uitgevoerd naar de 17e-eeuwse soldatenbarakken onder het huidige Chassépark. In de tijd dat Breda zwaar onder vuur kwam te liggen en uiteindelijk door de Staatse troepen werd veroverd, werden er speciaal voor soldaten (of hun gezinnen) bouwwerken opgetrokken, die eeuwen later door het archeologische onderzoek tevoorschijn kwamen. Over dit soort onderkomens is bijzonder weinig bekend. Vandaar dat Breda hier opnieuw een belangrijke bijdrage levert aan de geschiedschrijving van de Tachtigjarige Oorlog.

De vakdirectie Cultuur van de gemeente Breda bereidt de serie Erfgoed-Rapporten Breda voor. Eén van de eerste rapportages zal komen najaar verschijnen en uiteraard het barakkencomplex St. Catharinadal tot onderwerp hebben. Zo is Breda, stad van de Nassaus, actief met haar eigen verleden bezig!

Beschermde monument

Uw pand staat op een Monumentenlijst en wat nu?

Marc Berends Breda profileert zich als stad met een eigen identiteit. Deze identiteit zit in de mensen, die er wonen en werken, maar ook in de gebouwen, de straten en pleinen, het groen en de waterlopen, en het landschap waarin de stad en de dorpen liggen. En dat alles verandert voortdurend. De gemeente Breda streeft ernaar om bij al die veranderingen het (historisch) karakter van Breda te versterken en te koesteren. De ontwikkeling van stad en omgeving als totaliteit, als een levend en levendig geheel, staat hierbij centraal. Hierbij gaat het niet alleen om aanpassing van de afzonderlijke monumenten.

De instrumenten die hierbij voorhanden zijn, zijn:

- het beschermen van panden of objecten als monumenten, en
- het beschermen van structuren als beschermd stadsgezicht.

In dit artikel wordt uitgelegd hoe de bescherming van monumenten is geregeld en wat dat betekent voor een eigenaar. Achtereenvolgens komen aan de orde de vraag wat een monument is, hoe plaatsing op de lijst van beschermde monumenten is geregeld, welke regels er zijn met betrekking tot het wijzigen van een monument en welke vergunningen daarbij nodig zijn, hoe het zit met de plicht tot onderhoud van een monument en hoe de bestaande subsidie-regelingen in elkaar zitten.

Wat is een monument?

Veel mensen denken bij een monument aan een gedenkteken of aan belangrijke historische gebouwen zoals kastelen, molens en kerken. Dat is ook zo, maar in werkelijkheid zijn veel meer onderdelen in onze omgeving beschermd als monument. Denkt u maar eens aan woningen, winkels, fabrieken en bruggen. Ook de singels rond het centrum zijn beschermd als monument. De Monumentenwet 1988 vormt samen met de (gemeentelijke) Monumentenverordening 1994 het juridische kader voor de monumentenzorg. In de Monumentenwet 1988 is een monument als volgt beschreven: 'alle vóór ten minste vijftig jaar vervaardigde zaken welke van algemeen belang zijn wegens

Veruit de meeste monumenten in Breda zijn woonhuizen. De leeftijd, architectuur of bijzonder materiaalgebruik maken een monument waardevol. Het pand met de bomen (Ginnekenweg) is beschermd vanwege het bijzondere materiaalgebruik in de gevel.

Eenieder die langs het pand met de bomen loopt ervaart het bijzondere van deze gevel. Wie echter de moeite neemt om de bomen eens nader te bekijken wordt verrast door zeer bijzondere details. foto's: Jan Kamphuis

hun schoonheid, hun betekenis voor de wetenschap of hun cultuurhistorische waarde'. Ook terreinen (zoals landgoederen of terreinen van hoge archeologische waarde) kunnen worden beschermd als monument. Dit artikel richt zich in het bijzonder op de gebouwde monumenten.

De aanwijzing tot monument

De aanwijzing tot monument kan op twee wijzen tot stand komen:

- door plaatsing op de rijksmonumentenlijst, of
- door plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst.

Plaatsing op de rijksmonumentenlijst
Rijksmonumenten worden aangewezen door de Rijksdienst voor de

Monumentenzorg namens de Minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen. De minister kan dit doen op verzoek van belanghebbenden. Dat kunnen zijn: eigenaren of zake-lijk gerechtigden, of groeperingen die ingevolge hun doelstelling en feitelijke werkzaamheden zich richten op de monumentenzorg.

Huurders, krakers en omwonenden worden in dit verband niet gerekend tot degenen die rechtstreeks belanghebbenden zijn.

Indien de Minister een aanvraag tot bescherming in behandeling neemt, geldt vanaf dat moment de zogenaamde voorbescherming. Dat betekent dat, tot het besluit betreffende plaatsing onherroepelijk is, de Monumentenwet 1988 van toepassing is, inclusief het verbod tot wijziging

zonder benodigde vergunning (zie monumentenvergunning). Om tot een afgewogen besluit te komen vraagt de Minister advies aan de gemeenteraad. Indien het betreffende object buiten de bebouwde kom is gelegen wordt ook advies gevraagd aan Gedeputeerde Staten. Bovendien kunnen belanghebbenden op een hoorzitting worden gehoord voorafgaand aan het besluit van de Minister.

De procedure tot plaatsing op de rijksmonumentenlijst kost veel tijd. De Monumentenwet 1988 bepaalt de termijn van besluitvorming. De Minister dient te beslissen binnen vijf maanden na ontvangst van het laatste advies of binnen tien maanden na verzending van de adviesaanvragen.

Het monument beperkt zich niet tot de beschreven bouwdelen of tot de bouwdelen ouder dan vijftig jaar. De recente aanbouw aan de voormalige officiersmess maakt deel uit van het rijksmonument.

foto: Wessel Keizer

De plaquette in de zijgevel is aangewezen als rijksmonument. Het gebouw valt in dit geval niet onder de monumentbescherming.

foto: Marc Berends

>>>

Plaatsing op de gemeentelijke monumentenlijst

Het college van Burgemeester en Wethouders wijst gemeentelijke monumenten aan. Dit kan het college doen op verzoek van belanghebbenden. Het college hanteert hierbij dezelfde groep belanghebbenden als bij de aanwijzing tot rijksmonument.

In tegenstelling tot de procedure tot aanwijzing van rijksmonumenten kent de aanwijzingsprocedure voor gemeentelijke monumenten geen voorbescherming.

Voordat het college van Burgemeester en Wethouders besluit een object op de gemeentelijke monumentenlijst te plaatsen geeft de commissie Welstand en Monumenten hierover advies. Deze commissie bestaat uit onafhankelijke deskundigen, die goed op de hoogte zijn van architectuur, kunst- en bouwhistorie, stedenbouw en aanverwante specialismen. De commissie Welstand en Monumenten komt iedere twee weken bijeen. Deze vergaderingen zijn openbaar. Het is mogelijk dat de aanvrager van de monumentstatus door de commissie Welstand en Monumenten wordt uitgenodigd om een toelichting te geven.

Op een verzoek tot plaatsing beslissen B&W binnen vier maanden na de dag, waarop het verzoek is ontvangen. Naast het advies van de commissie Welstand en Monumenten betreft het college ook de uitkomst van de hoorzitting met de belanghebbenden.

Bezwaar en beroep

Alle belanghebbenden ontvangen schriftelijk bericht van de Minister, respectievelijk het college van Burgemeester en Wethouders, over het besluit tot plaatsing van het betreffende object op de monumentenlijst. Gedurende een termijn van zes weken na dagtekening van het besluit hebben belanghebbenden de mogelijkheid om schriftelijk bezwaar te maken tegen het besluit tot plaatsing (altijd inhoudelijk gemotiveerd). Voor aangewezen rijksmonumenten dient het bezwaar te worden gericht aan het Ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen, CFI-FJZ, Postbus 606, 2700 ML Zoetermeer. Voor aangewezen gemeentelijke monumenten dient het bezwaar te worden gericht aan het college van Burgemeester en Wethouders van Breda, Postbus 90156, 4800 RH Breda. Over een bepaald aantal bezwaren

heeft de rechter inmiddels een duidelijk oordeel uitgesproken. Het gaat hierbij om bezwaren betreffende de omvang van de bescherming, het gebrek aan historische eenheid, waardevermindering, onverkooptbaarheid, de bouwkundige staat, de verplichting tot restauratie en de beperkingen bij herbestemmingen. In dergelijke situaties is het niet meer zinvol een bezwaarschrift in te dienen, omdat in het besluit de ontstane rechtspraak gevolgd wordt.

Het hele pand beschermd

De monumentbescherming is altijd gekoppeld aan een kadastraal perceel. Dat wil niet zeggen dat automatisch alle objecten of gebouwen op dit perceel zijn aangewezen als monument. Alleen objecten die in de zogenaamde redengevende omschrijving zijn genoemd zijn daadwerkelijk beschermd.

De redengevende omschrijving is dus bedoeld als een middel om de beschermde onderdelen te duiden. De veelal korte omschrijvingen, bijvoorbeeld 'Herenhuis uit de eerste helft van de 19e eeuw', geven slechts een beperkte indruk van de onderdelen die bescherming genieten. Hierdoor ontstaat vaak onnodige angst en

kelder

begane grond

1e verdieping

2e verdieping

Onderdeel van een bouwhistorisch onderzoek is de waardestelling. De blauw ingekleurde onderdelen hebben een hoge waarde en dienen dus uitgangspunt te zijn voor de planvorming. Lichtere kleuren hebben minder waarde en daar is aanpassing dus mogelijk.

afbeelding: Jan Kamphuis

onrust bij eigenaren van monumenten. Redengevende omschrijvingen van de laatste jaren zijn daarom veel uitgebreider.

Indien de redengevende beschrijving onvoldoende informatie bevat over specifieke onderdelen dient rekening te worden gehouden met bescherming van zowel beschreven als niet-beschreven onderdelen, zowel in het interieur als het exterieur. Ook latere aanbouwen (wellicht zonder monumentale waarde) maken ondubbelzinnig deel uit van het monument. Op het bovenstaande is een kleine groep uitzonderingen. Het betreft hier de zogenaamde 'vanwege'-monumenten. Een voorbeeld hiervan is het reliëf met portret van H.G. Seelig tegen het pand Seeligsingel 1 te Breda. Uit de redengevende omschrijving blijkt dat alleen de plaqueette onder de bescherming valt. Het gebouw is dus niet beschermd.

Het wijzigen van een monument

Wijzigen is meer dan verbouwen. Eerst even een mogelijk misverstand uit de weg ruimen: de monumentbescherming is er op zich niet op gericht om wijzigingen aan een monument onmogelijk te maken. Met het wijzigen van een monument wordt echter niet alleen een nieuwe keuken of een aanbouw bedoeld. Ook het aanbrengen van bijvoorbeeld nieuwe dakbedekking of nieuw voegwerk, het schilderen in een andere kleur of het aanbrengen van reclame moet in dit verband worden gezien als een wijziging.

Het *Telefonisch informatiepunt bouwen* kan in specifieke gevallen uitsluitel geven of de geplande werkzaamheden moeten worden gezien als een wijziging van het monument.

Planvorming

De monumentbescherming is er op gericht om de aanwezige en erkende cultuurhistorische waarden zo goed mogelijk voor de toekomst te behouden. Daarom is het noodzakelijk om

bij aanvang van de planvorming een goed beeld te hebben van die aanwezige waarden.

Soms geeft de redengevende omschrijving of een publicatie hier een goed beeld van. In veel gevallen is de kennis van de cultuurhistorische waarden van het object echter niet of slechts beperkt aanwezig. Om deze kennis op te doen kunnen zogenaamde bouwhistorische verkenningen, eventueel gevolgd door nader onderzoek, worden uitgevoerd. De uitkomsten van hiervan dienen als basis voor de planvorming. Het *Telefonisch informatiepunt bouwen* kan nadere informatie over bouwgeschiedenis geven.

De gemeente Breda kan een actieve rol spelen bij de ontwikkeling van een restauratie- of verbouwplan. De inbreng van de gemeente richt zich vooral de wijze van uitvoeren en procesbeheersing.

Monumentenvergunning

Voor het wijzigen van een monument is altijd een Monumentenvergunning nodig. Sinds de meest recente aanpassing van de Woningwet (2003) is ook voor regulier onderhoud een monumentenvergunning noodzakelijk. Kortom, voor alle werkzaamheden aan een monument heeft u een monumentenvergunning nodig. Een aanvraag tot monumentenvergunning moet worden ingediend bij het college van Burgemeester en Wethouders. De aanvraag bestaat uit een ingevuld en ondertekend aanvraagformulier (te verkrijgen bij het *Telefonisch informatiepunt bouwen*) met bijlagen. In het formulier staat aangegeven welke bijlagen (tekeningen en dergelijke) u moet indienen. De beslissing op de aanvraag door het college van Burgemeester en Wethouder is het gevolg van een afweging tussen de (aantasting van) de monumentale waarden en de plannen van de aanvrager. Hierbij wordt nadrukkelijk rekening gehouden met het gebruik van het monument, de eventueel ingediende >>>

zienswijze(n) en de verschillende adviezen. Bij een aanvraag betreffende een gemeentelijk monument adviseert alleen de commissie Welstand en Monumenten. Bij rijksmonumenten adviseert tevens de Rijksdienst voor de Monumentenzorg en soms Gedeputeerde Staten (deze laatste alleen voor plannen buiten de bebouwde kom).

Indien de aanvraag onvoldoende duidelijkheid verschaft over de (aantasting van) de monumentale waarden kan het college van Burgemeester en Wethouders een bouwhistorische verkenning laten uitvoeren, eventueel gevolgd door nader onderzoek. De resultaten hiervan worden in dat geval betrokken bij de beslissing op de aanvraag.

De beslissing op een aanvraag tot Monumentenvergunning voor een gemeentelijk monument moet binnen twee maanden worden genomen. Omdat de procedure voor rijksmonumenten complexer is heeft het college van Burgemeester en Wethouders hier meer tijd voor: maximaal zes maanden.

Een Monumentenvergunning treedt pas in werking nadat de beroepstermijn is verstreken of, indien beroep is ingesteld, totdat op het beroep is beslist. De vergunninghouder kan de president van de rechtbank, dan wel de voorzitter van de Afdeling bestuursrechtspraak van de Raad van State verzoeken de opschorting op te heffen.

Bouw- en sloopvergunning

Voor alle werkzaamheden aan een monument is naast de Monumentenvergunning ook altijd een bouwvergunning vereist. Indien er in de plannen onderdelen moeten worden gesloopt kan ook een sloopvergunning (op basis van de Bouwverordening) noodzakelijk zijn.

De bouw- en sloopvergunningen kunnen alleen worden afgegeven indien de Monumentenvergunning onherroepelijk is, dan wel dat een voorlopige voorziening is afgegeven.

De voorlopige voorziening moet worden aangevraagd bij de rechtbank Breda. Uiteraard hebben de bouw- en sloopvergunning een eigen toetsingkader waaraan moet worden voldaan. Nadere informatie over de bouw- en sloopvergunning is beschikbaar bij het *Telefonisch informatiepunt bouwen*.

Begeleiding tijdens de werkzaamheden

De gemeente Breda heeft voor de begeleiding van de werkzaamheden aan een monument een inspecteur monumenten aangesteld. Door de aanstelling van deze inspecteur kan de gemeente Breda betrokken blijven bij de uitvoering van de werkzaamheden. Hierdoor kan worden voorkomen dat onherstelbare schade aan monumenten wordt toegebracht.

Een gebouw toont zijn geschiedenis door alle in het verleden aangebrachte wijzigingen. Dit palet van bouw-fasen maakt een monument juist waardevol. Een voorbeeld hiervan is Catharinastraat 91.

foto: Marc Berends

Terugbrengen naar de oorspronkelijke staat?

Een object toont zijn geschiedenis door alle in het verleden aangebrachte wijzigingen. Juist deze wijzigingen geven het object waarde. Het terugbrengen naar de oorspronkelijke staat, als het al mogelijk is om de oorspronkelijke staat te duiden,

is niet gewenst. Bovendien geven de Monumentenwet 1988 en de Monumentenverordening 1994 de gemeente Breda geen mogelijkheden om het monument terug te laten brengen naar de oorspronkelijke staat.

Onderhoudsplicht

De Monumentenwet 1988 en de Monumentenverordening 1994 geven de gemeente Breda geen mogelijkheden om onderhoud aan een monument af te dwingen. Slechts wanneer een monument gerestaureerd is met subsidie, kan de gemeente Breda op grond van de subsidievoorwaarden onderhoud van de gerestaureerde onderdelen afdwingen.

Het college van Burgemeester en Wethouders kan iedere eigenaar van een pand (dus ook niet-monumenten) aanschrijven om onderhoud te plegen op grond van de Woningwet. Dit kan alleen wanneer het betreffende pand ernstige bouwkundige gebreken vertoont, die bijvoorbeeld een gevaarlijke situatie voor de omgeving tot gevolg hebben.

Subsidies

Restauratiesubsidie

Voor de restauratie van een monument kan subsidie beschikbaar worden gesteld. De restauratiesubsidie is bedoeld om de opdrachtgever van de werkzaamheden te compenseren voor de extra kosten die hij moet maken om deze werkzaamheden met de juiste materialen en detaillering uit te voeren.

Het maken en uitvoeren van een restauratieplan voor het herstel van het casco en de monumentale onderdelen komen in beginsel in aanmerking voor restauratiesubsidie. Afhankelijk van het soort monument en de fiscale positie van de eigenaar zijn één of meerdere subsidie- of fiscale regelingen mogelijk. Het is niet mogelijk om tegelijk van meerdere regelingen gebruik te maken. Het *Telefonisch informatiepunt bouwen*

Achter de gepleisterde voor-gevel van Catharinastraat 91 gaat de oudere gevel met natuurstenen speklagen schuil. Bij de restauratie is een deel van deze oudere gevel zichtbaar gemaakt.

foto: Marc Berends

kan nadere informatie over de verschillende subsidieregeling verstrekken.

Onderhoudssubsidie

Het rijk kent op dit moment een onderhoudsregeling voor een aantal bijzondere categorieën monumenten, zoals kerken, kastelen, hofjes van liefdadigheid, gemalen, opstallen van begraafplaatsen, boerderijen of schaapskooien voorzien van een rieten kap, wind- of watermolens, orgels, forten, fabrieksschoorstenen, gashouders, waterkrachtcentrales, watertorens, kranen, weegbruggen, locomotief- of rijtuigloodsen, luidklokken en ruïnes.

Deze regeling wordt geheel door de Rijksdienst voor de Monumentenzorg uitgevoerd. Nadere informatie is verkrijgbaar bij de Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Fiscale faciliteiten

Een eigen woning of panden in privé-bezit komen in de regel niet in aanmerking voor aftrek van onderhoudskosten. Voor rijksmonumenten is er wel een mogelijkheid om de onderhoudskosten af te trekken. Nadere informatie is verkrijgbaar bij de Belastingdienst, Bureau Monumentenpanden.

Belangrijke adressen & telefoonnummers

Gemeente Breda
Telefonisch informatiepunt
Bouwen

Postadres:

postbus 3920
4800 DX Breda

Telefoonnummer:

076 – 5293810

E-mail: bwt@breda.nl

Rijksdienst voor de Monumentenzorg

Broederplein 41

Postadres:

postbus 1001
3700 BA Zeist

Telefoonnummer:

030 – 6983211

Internet:

www.monumentenzorg.nl

Belastingdienst/Particulieren Amersfoort/Bureau Monumentenpanden

Inputplein 1

Postadres:

postbus 4050

3800 EB Amersfoort

Telefoonnummer:

033 – 4505222

Internet:

www.belastingdienst.nl

Het barakkencomplex Sint-Catharinadal

Één van de soldaten van de ruitery heeft zijn ruiterspoor in het barakkencomplex achtergelaten. foto: Alex Schut

Xander Alma In 1993 en 1999/2000 is ten zuiden van de Kloosterkazerne (het huidige Holland Casino), deels waar tegenwoordig het Chassé-theater staat en deels op de locatie van de huidige Chassé-parking, archeologisch onderzoek verricht. Bij de opgravingen zijn grote delen van een barakkencomplex gevonden. Dit complex, vernoemd naar het naastgelegen Klooster Sint-Catharinadal, was in de Tachtigjarige Oorlog gebouwd voor de huisvesting van soldaten van de ruitery. De opgravingen bleken een uitgelezen mogelijkheid te bieden om in het kader van mijn afstudeerscriptie de onderkomens van soldaten in deze periode nader te onderzoeken. Dat ik als student enkele weken op de opgraving in 1999 heb meegeholpen, maakte het onderzoek voor mij persoonlijk extra bijzonder.

Huisvesting der soldaten

In de Tachtigjarige Oorlog vonden er vele ontwikkelingen plaats op het militaire gebied, waardoor de bouw van barakken om soldaten in onder te brengen noodzakelijk was geworden. Tot dan toe was het gebruikelijk om de soldaten die in een stad in garnizoenen lagen onder te brengen door middel van inkwartiering. Dit hield in dat de soldaten tegen een geringe betaling in kerken en kloosters en bij de bevolking thuis werden gehuisvest. Door de duur van de oorlog en de toename van het aantal soldaten was de overlast voor de bevolking erg groot

geworden en werden er maatregelen genomen. Om de overlast van de in-kwartiering tegen te gaan werden in meerdere steden en vestingen in de Nederlanden barakkencomplexen gebouwd. Ná de Tachtigjarige Oorlog werden vele van de opgerichte legermachten in stand gehouden en bleven de barakkencomplexen in gebruik.

Barakkenbouw in Breda

In Breda kwam de barakkenbouw vermoedelijk pas na het Twaalfjarig Bestand (1609-1621) op gang. Tot dan toe waren hooguit her en der in de stad enkele losse barakken aanwezig. In 1629 werd door de Spanjaarden de aanzet gegeven tot grootschalige barakkenbouw. In dat jaar werd een inventarisatie opgesteld van terreinen die geschikt waren voor bebouwing met barakken. Deze terreinen lagen allen aan de rand van de stad, in de nabijheid van de vestingwallen. In de inventarisatie werden meerdere complexen genoemd, waarvan er van enkele bekend is dat deze ook daadwerkelijk zijn gebouwd, zoals het complex 'De Hooge Barakken' aan de Akkerstraat. Na de inname van Breda in 1637 door Frederik Hendrik werden de Spaanse barakken in gebruik genomen door de Staatse legers en werden nieuwe complexen bijgebouwd, waaronder de Antwerpse Barakken. De meeste van deze complexen zijn ook ná de Tachtigjarige Oorlog in gebruik gebleven.

Indeling van het barakkencomplex Sint-Catharinadal

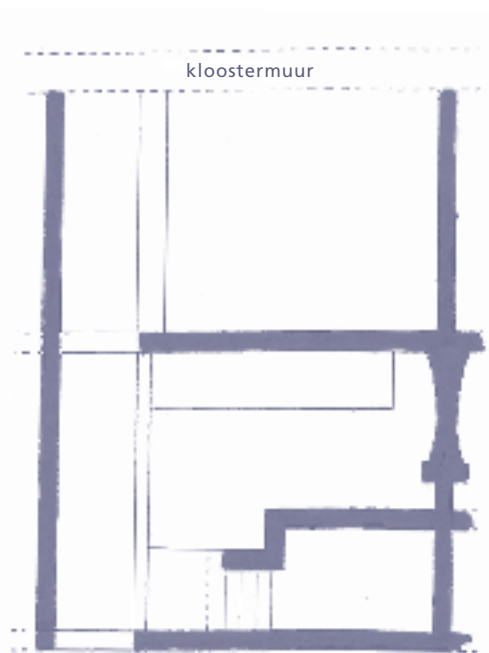
Het barakkencomplex Sint-Catharinadal was in een hoekvorm gebouwd tegen de tuilmuren van het klooster. Vlak vóór de barakken lagen de wallen van de vestingwerken uit 1530. Het complex is in opdracht van de Spanjaarden tussen 1629 en 1637 door lokale aannemers gebouwd, en in de Staatse periode rond 1642-1643 uitgebreid. In eerste aanleg bestond het complex uit een reeks barakken en een paardenstal langs de zuidelijke kloostertuinmuur, een vermoedelijke officierswoning op de hoek van de zuidelijke en oostelijke kloostermuur en een rij soldatenbarakken langs de oostelijke muur. Niet veel later is tegen de oostelijke kloostermuur een tweede reeks soldatenhuizen gebouwd. De gebouwen van het complex zijn allen op dezelfde wijze gebouwd, met dezelfde bouwmaterialen. Wel was de indeling verschillend. Het complex is circa vijftig jaar in gebruik geweest. In 1680-1682 is het gesloopt vanwege de uitbreiding van de vestingwerken.

Indeling van de gebouwen

De barakkenreeks langs de zuidelijke kloostermuur is het enige niet opgegraven onderdeel van het barakkencomplex. Deze barakken kunnen wel gereconstrueerd worden aan de hand van een tweetal historische kaarten waarop de barakken staan aangegeven. Op basis van deze kaarten en een archiefbron kan verondersteld worden dat de barakken bestonden uit een reeks enkele kamers. Deze kamers zijn in 1642-1643 vermoedelijk uitgebreid met een paardenstal aan de voorzijde.

Naast de barakkenreeks en eveneens tegen de zuidelijke kloostertuinmuur lag de paardenstal. De functie van dit rechthoekige gebouw bleek uit de verwijzing op historisch kaartmateriaal als 'contegaerde van paerden'. In het gebouw waren drie opslagkelders aanwezig en tegen de muur met de officierswoning was een haardplaats. Dit was vermoedelijk een wachtplaats. De paardenstal is niet compleet teruggevonden.

Naast de paardenstallen, op de hoek van de zuidelijke en oostelijke kloostertuinmuur lag een gebouw dat vermoedelijk dienst deed als officierswoning of als wachtruimte. Dit hoekhuis had een grote en een kleine kamer, beide voorzien

Plattegrond van een ruiterbarak. De toegangsweg tot deze barak bevindt zich aan de bovenzijde van de afbeelding. Het aan de weg gelegen gedeelte van de barak was in gebruik als paardenstal, het overige gedeelte als woning.

tekening: Xander Alma

Twee schrobotten die in de kamervloeren zijn aangetroffen.foto: Alex Schut

van een haardplaats. Centraal in het gebouw lag een kelder.

Tegen de oostelijke kloostermuur, direct naast het hoekhuis lag de eveneens in Spaanse opdracht gebouwde reeks soldatenbarakken. Deze barakken bestonden uit een voor- en achterkamer.

De voorkamer had een duidelijke woonfunctie met de aanwezigheid van een haardplaats en

kelder met waterput. De ruimte boven de kelder deed vermoedelijk dienst als bedstee. De voorkamers waren circa 16 vierkante meter groot. De achterkamers waren kleiner (12 vierkante meter) en hadden geen specifieke kenmerken, vermoedelijk waren het de slaapruintes.

In 1642-1643 is naast deze soldatenbarakken tegen de oostelijke kloostermuur een nieuwe rij barakken gebouwd die opvallend afwijkend waren. Bij deze barakken waren de paardenstallen onder hetzelfde dak ondergebracht als de onderkomens van de soldaten. De barakken hadden een paardenstal aan de voorzijde met een tussengelegen portiek dat toegang verschaftte tot de achtergelegen woonruimtes. De paardenstallen aan de voorzijde waren circa 12 vierkante meter groot en waren voorzien van een in de vloer aangebrachte schrobgoot om de mest naar buiten te vegen. De aan de achterzijde gelegen woonruimtes waren circa 17 vierkante meter groot en hadden een haardplaats en bedstee. Een kelder ontbrak. De watervoorziening voor de bewoners van deze barakken was geregeld door middel van een gezamenlijke waterput aan de straatzijde. Het is goed mogelijk dat deze barakken nog een verdieping hebben gehad, aangezien ze op historische kaarten beschreven worden als de 'hooge ruyterbarakken'.

Bewoners van het complex

Zoals uit de aanwezigheid van de paardenstallen blijkt, is het complex bewoond geweest door de cavalerie. Deze soldaten van de ruitery hebben het complex in totaal bijna vijftig jaar bewoond. Vermoedelijk was elke barak geschikt voor bewoning door vier volwassenen. Dit konden vier alleenstaande soldaten zijn of twee soldatengezinnen (gezien de duur van de oorlog hadden soldaten meermaals een gezin gesticht dat met hun meetrok). Uit de vondsten die gedaan zijn, blijkt dat de soldaten weinig luxe goederen hadden. Het servies bestond uit het gewone gebruiksgoed. De militaire functie van het complex blijkt onder andere uit de vondsten van vele loden musketkogels en een enkele kanonskogel.

In het najaar verschijnt een uitgebreid rapport over dit onderzoek.

Breda, stad van de Nassaus 3

De oude burcht van Lipporn

Johan Hendriks In ErfgoedBrief Breda 3 zagen we dat de voorouders van de Nassaus, de graven van Lipporn, al in de tiende eeuw over een representatieve woonplaats beschikten. Kort na het jaar 1000 hebben ze deze verlaten en bouwden ongeveer 700 m verder zuidwaarts een nieuwe versterking, die we nu kennen als de oude burcht (Alteburg) van Lipporn. Ik ben er eens gaan kijken en zag, in vergelijking met de schans, drie grote verschillen.

Op een rotspunt

Op de eerste plaats is de ligging van deze nieuwe versterking heel erg opvallend. Zij ligt op een naar drie zijden steil afvallende rotspunt boven het diepe dal van de Werkerbach en een klein zijstroompje. Daardoor is de burcht slechts vanuit het noorden toegankelijk over een smalle richel van slechts enkele meters breed. Meteen achter die richel moet er een poortgebouw zijn geweest. Een diepe gracht sneed het circa 70 x 46 m grote burchtterrein af van de rest van de heuvelrug.

Ommuring

De rotspunt werd versterkt door droog op elkaar gestapelde lokaal gewonnen leisteen van matige kwaliteit. Bij de toegang aan de noordzijde is bij het bouwen van de muur wel een mortel gebruikt. De ommuring was nagenoeg rechthoekig van vorm en omsloot een binnenterrein van 65 x 35 m (0,2 ha). De oude burcht van Lipporn, die aan het begin van de 20^e eeuw nog "uffm

Ring" werd genoemd, was dus beduidend kleiner dan zijn 10^e-eeuwse voorganger, die een omvang had van 0,7 ha.

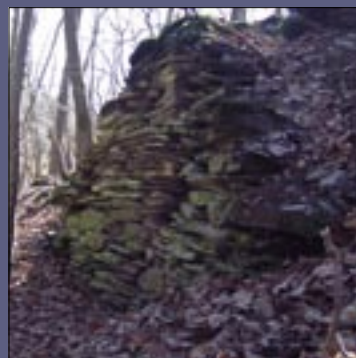
Woontoren

Midden in de versterking ligt een langgerekte natuurlijke rotsrichel met steile randen. Bovenop deze richel bevindt zich op ongeveer 30 m van de toegangspoort een vierkante uitholling in de rots met zijden van 5,6 x 5,6 m. Dat zijn ongetwijfeld maten die behoren bij een woontoren. Onbekend is of deze woontoren van hout of steen is geweest. Enkele kuilen dicht langs de westelijke ommuring wijzen op onderkelderde bouwwerken; mogelijk gaat het hier om stenen muurtorens. In dat geval zal de woontoren ook wel van steen zijn geweest. Bij een aangenomen wanddikte van 2 m heeft die toren buitenmaten gehad van 9,6 x 9,6 m. De aanwezigheid van een woontoren is het tweede opvallende element. Het gebruik van steen voor de woongebouwen is het derde element.

boven **Smalle heuvelrug nabij de toegang.**
midden **Leistenen muur bij de toegang.**
onder **Vierkante uitgraving voor de woontoren.**

foto's: Johan Hendriks

Functie

Op de rotsrichel bevindt zich nog een tweede fundament. Deze is niet meer te herleiden tot een bepaalde vorm of functie, maar kan mogelijk van een tweede, kleinere, toren zijn geweest.

Het omvangrijke gebruik van droog gestapeld muurwerk en de relatief geringe puinresten binnen de ommuring doen vermoeden dat er hoofdzakelijk in hout of vakwerk werd gebouwd. De enige uitzonderingen zijn de poort, de woontoren(s) en de muurtorens. Het is niet zo vreemd dat deze muurtorens in steen werden uitgevoerd. Ze beveiligden namelijk een handelsweg van het Wisperdal naar Lipporn, één van de belangrijkste routes door de Einrichgouw.

Datering

Vondsten zijn van deze burcht niet bekend. De afmetingen van de woontoren en de typologische totaalindruk van het geheel zijn echter typerend voor de elfde eeuw. In die periode bezat 80% van alle burchten een drie tot vijf verdiepingen hoge (houten of stenen) woontoren. Het nuttige oppervlak was tenminste 200 m². De torens werden als vaste woning en als representatieve residentie

gebruikt. Zij hadden natuurlijk ook een verdedigingsfunctie en dienden als uitkijkpost.

Sociaal-economische dimensie

Het merendeel van de versterkte woonplaatsen van de elfde-eeuwse adel was een burcht met een woontoren. De echte hoge adel had bovendien nog een paleisachtig bouwwerk met maximaal 1 m dikke muren en in de meeste gevallen een burchtkapel. Die ontbreken in Lipporn.

Er was geen voorburcht. Voor mogelijke agrarische activiteiten die nog vermoed konden worden bij de schans van Lipporn was hier geen plaats meer. Dit was ontegenzeggelijk een representatieve grafelijke burcht.

Betekenis

De oude burcht was, ondanks zijn geringe omvang, één van de grootste uit de elfde eeuw in het gebied tussen de Lahn en de Rijn. Het karakter van deze versterking en de ouderdom ervan is, mede op grond van mogelijke familieverwantschappen, waarschijnlijk een voorbeeld geweest voor de burchten die de graven van de Rijn-gouw hebben laten bouwen.

Deze gouw bevond zich tussen de Wisper en de Rijn. Dat zou kunnen betekenen dat de Lipporner graven niet alleen aan de basis stonden van de graven van Laurenburg/Nassau, maar ook van de Rijngraven. Ik trek de conclusie dat het geslacht van Drutwin van Lipporn ongetwijfeld één van de belangrijkste was in de gehele regio.

12e eeuw

De oude burcht van Lipporn was aan het begin van de 12e eeuw in het bezit van graaf Tuto of Dudo van Laurenburg, voogd van Lipporn, die als een nazaat van Drutwin wordt gezien. Maar, zoals zijn naam al aangeeft, woonde hij niet meer hier. De machts- en territoriale interesses van de Lipporner graven waren in de loop van de elfde eeuw verschoven naar het Lahndal. Rond 1100 werd de oude en feitelijk té kleine burcht opgegeven en werd op de noordoever van de Lahn een nieuwe gebouwd. Hier was ruimte om een modern, aan de stand van de grafelijke adel verplicht, nieuw stenen kasteel op te richten. Het werd de Laurenburg. Maar daarover volgende keer meer.

Colofon

De **ErfgoedBrief** Breda is een uitgave van de OntwikkelingsDienst Breda, Vakdirectie Cultuur.

De **ErfgoedBrief** Breda wordt toegezonden aan bewoners van monumenten in Breda en andere belangstellenden. Wilt u dit blad ook ontvangen of een gratis abonnement nemen, bel of mail dan met de heer

G. Otten, (076) 529 9339, g.otten@breda.nl of schrijf naar G. Otten, Bureau Cultureel Erfgoed, Postbus 3920, 4800 DX Breda.

Losse exemplaren zijn verkrijgbaar bij de Balie Voorlichting in de hal van het Stadskantoor (Claudius Prinsenlaan 10), bij het Cultuurpunt Breda in de Bibliotheek (Molenstraat 6) en bij het Stadsarchief (Parade 10).

Redactie: Johan Hendriks en Gerard Otten

Beeldredactie: Marc Berends

Vormgeving: x-hoogte, Tilburg

Oplage: 2000 exemplaren

Afbeeldingen op pagina 1 zijn afkomstig uit de collectie van het Breda's Museum, het Stadsarchief Breda, Jan Kamphuis en de Vakdirectie Cultuur.